

सर्वोच्च अदालत, संयुक्त इजलास
सम्माननीय प्रधान न्यायाधीश श्री कल्याण श्रेष्ठ
माननीय न्यायाधीश श्री जगदीश शर्मा पौडेल
आदेश

०७०-WO-०१७५

विषय :- उत्प्रेषण परमादेश ।

चिकित्सा विज्ञान राष्ट्रिय प्रतिष्ठान, वीर अस्पताल, कार्यकारी परिषद्बाट
अख्तियार प्राप्त गरी आफ्नो हकमा समेत ऐ. का उपकुलपति डा. दामोदरप्रसाद
पोखरेल१ } निवेदक

विरुद्ध

नेपाल सरकार, प्रधानमन्त्री तथा मन्त्रीपरिषद्को कार्यालय, सिंहदरबार,
काठमाडौं१ } विपक्षी
स्वास्थ्य तथा जनसंख्या मन्त्रालय, रामशाह पथ, काठमाडौं१ }

नेपालको अन्तरिम संविधान, २०६३ को धारा ३२ तथा १०७(२) बमोजिम दायर हुन
आएको प्रस्तुत रिट निवेदनको संक्षिप्त तथ्य र निर्णय यस प्रकार रहेको छ:-

चिकित्सा विज्ञान राष्ट्रिय प्रतिष्ठान ऐन, २०६३ को दफा ३ ले चिकित्सा विज्ञानको क्षेत्रमा
उच्चस्तरीय अध्ययन तथा अनुसन्धान गर्ने काम समेतको लागि निवेदक प्रतिष्ठानको स्थापना
गरिएको हो। ऐनको दफा ४अनुसार प्रतिष्ठानले व्यक्ति सरह चल अचल सम्पत्ति प्राप्त गर्न,
उपभोग गर्न, बेच बिखन गर्न वा अन्य कुनै व्यवस्था गर्न सक्नुका साथै व्यक्ति सरह आफ्नो

नामबाट नालिस उजुर गर्न र प्रतिष्ठान उपर पनि सोही नामबाट नालिस उजुर गर्न सक्ने व्यवस्था छ।

भारत सरकारको सहयोगमा वीर अस्पताल अन्तर्गत रहने गरी एक इमर्जेन्सी एण्ड ट्रमा सेन्टर निर्माण गर्ने दुई पक्षीय सहमति भएको थियो। ट्रमा सेन्टरको लागि निर्माण भएको भवनको जग्गा नक्सापास लगायत भवन निर्माण इजाजत पत्र समेत निवेदक प्रतिष्ठानकै नाममा कायम छ। प्रतिष्ठानले इमर्जेन्सी एण्ड ट्रमा सेन्टर संचालनको कार्य तालिका (Action Plan) नै तयार गरी विपक्षी स्वास्थ्य तथा जनसंख्या मन्त्रालयमा पठाएको छ। निवेदकले आफ्नो तर्फबाट समयमै ट्रमा सेन्टर संचालनको लागि निरन्तर प्रयासरत रहँदा रहँदै पनि विपक्षी मन्त्रालयबाट प्रतिष्ठानको कानून बमोजिमको अधिकारमा प्रत्यक्ष हस्तक्षेप गरी मिति २०६८।१२।२१ को मन्त्री स्तरको निर्णयबाट मिति २०६८।१२।२८ मा डा. अशोकरत्न बज्राचार्यलाई इमर्जेन्सी तथा ट्रमा सेन्टर प्रमुखको रूपमा नियुक्ति गरियो। यसका साथै ट्रमा सेन्टर भारत सरकारबाट हस्तान्तरण भए पश्चात नेपाल सरकार स्वास्थ्य तथा जनसंख्या मन्त्रालय मातहतको केन्द्रीय स्वास्थ्य संस्थाको रूपमा संचालन गर्ने भनी मन्त्रिपरिषद्बाट मिति २०६९।१।२१ मा निर्णय हुन गयो।

प्रत्यर्थीहरूको उक्त गैरकानूनी निर्णय बदर गरी पाउँ भनी चिकित्सा विज्ञान राष्ट्रिय प्रतिष्ठान वीर अस्पताल कर्मचारी युनियनको तर्फबाट यसै अदालतमा २०६८-WO-११७७ को उत्प्रेषणको रिट निवेदन दायर भई विचाराधिन रहेको छ। विधायिकी कानून बमोजिम स्थापित भई स्वतन्त्रपूर्वक प्रतिष्ठानले निर्णय एवं कार्य गर्न पाउनेमा विवाद छैन। प्रतिष्ठानको कानूनी हक कुण्ठित गर्ने उद्देश्यले विपक्षीहरूको गैरकानूनी कार्यको निरन्तरता स्वरूप नेपाल सरकार, मन्त्री परिषद्बाट विकास समिति ऐन, २०१३ को दफा ३ बमोजिम राष्ट्रिय ट्रमा सेन्टर विकास समिति (गठन) आदेश, २०७० जारी गरिएको छ। विपक्षीबाट प्रतिष्ठानको सम्पत्ति गैरकानूनी रूपले हत्याउने एवं प्रतिष्ठानको कार्यमा प्रत्यक्ष हस्तक्षेप हुने गरी उक्त गठन आदेश जारी गरिएको हुँदा यसबाट निवेदकको चिकित्सा विज्ञान राष्ट्रिय प्रतिष्ठान ऐन, २०६३ द्वारा प्रत्याभूत कानूनी अधिकार कुण्ठित भएको छ। साथै प्रत्यर्थीको उक्त निर्णय एवं काम कारवाही संविधानको धारा १२(१), १६, ३३(ज) ३५(८)(१०), ३७(१)(२)(३), विकास समिति ऐन, २०१३ को दफा ३,

४ र ८ समेतको प्रतिकूल भएकोले प्रतिष्ठानलाई प्राप्त उक्त कानूनी हक प्रचलनको लागि अन्य वैकल्पिक उपचारको अभावमा यो रिट निवेदन लिई उपस्थित भएको छ।

नेपालको अन्तरिम संविधान, २०६३ को धारा ३७(१)(२) ले नेपालको कार्यकारिणी अधिकार संविधान र अन्य कानून बमोजिम मन्त्रिपरिषद्मा रहने व्यवस्था छ। विधायिकाले बनाएको कानून भन्दा बाहिर गई प्रत्यर्थी मन्त्रि परिषद्बाट कुनै पनि कार्य गर्न नमिल्ने निर्विवाद छ। नेपाल सरकारबाट ट्रमा सेन्टर विकास समिति (गठन) आदेश जारी गर्ने निर्णयबाट विकास समिति ऐन, २०१३ को दफा ३ को गलत रूपमा प्रयोग भएको छ । लोकतन्त्रमा सीमित सरकारको सिद्धान्तमा आधारित अवधारणा अनुसार पनि कार्यकारिणीले कानून विपरित कुनै पनि कार्य गर्न नहुने, गरिएमा बदर हुने व्यवस्था छ। प्रतिष्ठानको स्वामित्वमा निर्मित ट्रमा सेन्टर संचालनको सम्बन्धमा निवेदकलाई प्राप्त अधिकारको प्रतिकूल विपक्षीबाट निर्णय भएकोले उक्त निर्णय बदरभागी रहेको प्रष्ट छ।

इमर्जेन्सी तथा ट्रमा सेन्टर संचालनको लागि वीर अस्पताल जस्तो चिकित्सा विज्ञानको विविध सेवा भएकै अस्पताल हुन नितान्त जरूरी छ। दुर्घटनामा परेको बिरामीलाई अस्पतालको अन्य सेवा अत्यावश्यक हुने भएकोले ट्रमा सेन्टरलाई अलग्याएर एकलै संचालन हुन सक्तैन। वीर अस्पतालमा प्रचलित कानून बमोजिम मानव अंग प्रत्यारोपण सेवा संचालनमा छ। ट्रमा सेन्टरमा मस्तिष्क मरिसकेको (Brain Death) मानिसको अंग लिई अन्य धेरै बिरामीहरूलाई प्रत्यारोपण गरी जीवन प्रदान गर्न सकिन्छ। ट्रमा सेन्टरलाई आवश्यक दक्ष जनशक्ति प्रतिष्ठान अन्तर्गतको वीर अस्पतालमै छन्। चिकित्सा विज्ञान राष्ट्रिय प्रतिष्ठान जस्तो संस्थामा यस्ता किसिमका सेन्टरहरू थपिदै जानुले प्राज्ञिक (Academic) र सेवा (Service) मा समेत उल्लेखनीय प्रगति हुने हुँदा नयाँ सेन्टरहरू थप्नु पर्नेमा भएको एउटा ट्रमा सेन्टरलाई पनि प्रतिष्ठानबाट अलग्याउनु अव्यवहारिक, गलत एवं अदुरदर्शी समेत रहेको छ। विकास समिति गठन गर्ने विपक्षीलाई जति अधिकार छ, आफ्नो स्वामित्वको सम्पत्तिको विषयमा स्वतन्त्रपूर्वक निर्णय गर्ने अधिकार निवेदकलाई पनि त्यत्ति नै अधिकार छ। विकास समिति ऐन, २०१३ अन्तर्गत विपक्षीले गठन गर्ने समिति विपक्षीले चाहेको बखत जन्माउन सक्ने चाहेकै बखत विघटन पनि गर्न सक्तछ। तर, निवेदक प्रतिष्ठान

विधायिकी कानूनबमोजिम स्थापित संस्था भएकोले विपक्षीले न त यो संस्थालाई विघटन गर्न सक्तछ न त काम कारवाहीमा अनुचित हस्तक्षेप नै गर्न सकछ। विपक्षीको हस्तक्षेपकारी कार्य नितान्त गैरकानूनी, अनाधिकार र विधायिकी कानून भन्दा विपरित एवं त्रुटिपूर्ण भएकोले बदर हुनु पर्छ।

अतः माथि प्रकरण-प्रकरणमा बर्णित निवेदन जिकिर बमोजिम निवेदक प्रतिष्ठानले स्वतन्त्रपूर्वक निर्णय एवं कार्य गर्न पाउने अवस्थामा प्रतिष्ठानको कानूनी हक कुण्ठित गरी सेन्टरको प्रमुख पदमा नियुक्ति गर्ने गरी विपक्षी मन्त्री स्तरबाट भएको मिति २०६८।१२।२१ को निर्णय, ट्रमा सेन्टरलाई नेपाल सरकार, स्वास्थ्य तथा जनसंख्या मन्त्रालय अन्तर्गत रहने गरी नेपाल सरकार, मन्त्रिपरिषद्बाट भएको मिति २०६९।१।२१ को निर्णय तथा सोही गैरकानूनी निर्णय एवं काम कारवाहीलाई निरन्तरता प्रदान गर्दै नेपाल सरकार, मन्त्री परिषद्बाट मिति २०७०।४।१४मा जारी गरिएको राष्ट्रिय ट्रमा सेन्टर विकास समिति (गठन) आदेश, २०७० समेत चिकित्सा विज्ञान राष्ट्रिय प्रतिष्ठान ऐन, २०६३, विकास समिति ऐन, २०१३ समेतको प्रतिकुल भएकोले संविधानको धारा १०७(२) बमोजिम उत्प्रेषणको आदेशद्वारा बदर गरी ट्रमा सेन्टर संचालनको सम्बन्धमा निवेदक प्रतिष्ठानको स्वतन्त्र निर्णय गर्ने हकमा कुनै पनि गैरकानूनी हस्तक्षेप नगर्नु नगराउनु, प्रतिष्ठानलाई स्वतन्त्रपूर्वक निर्णय गरी संचालन गर्न दिनु दिलाउनु भनी प्रत्यर्थीहरूका नाममा प्रतिषेधयुक्त परमादेश समेत जारी गरी पाउँ। साथै प्रस्तुत रिट निवेदनको अन्तिम किनारा नलागे सम्म तत्काल उक्त गठन आदेश कार्यान्वयन नगर्नु नगराउनु भनी विपक्षीका नाममा सर्वोच्च अदालत नियमावली, २०४९ को नियम ४१(१) बमोजिम अन्तरिम आदेश समेत जारी गरी पाउँ भन्ने बेहोराको रिट निवेदन।

यसमा के कसो भएको हो? निवेदकको मागबमोजिमको आदेश किन जारी हुन नपर्ने हो? आदेश जारी हुन नपर्ने आधार कारण भए सो सहित यो आदेश प्राप्त भएका मितिले बाटाका म्यादबाहेक १५ दिनभित्र महान्यायाधिवक्ताको कार्यालय मार्फत लिखित जवाफ पेस गर्नु भनी विपक्षीहरूका नाममा यो आदेश र रिट निवेदनको प्रतिलिपि साथै राखी म्याद सूचना पठाई सोको बोधार्थ महान्यायाधिवक्ताको कार्यालयलाई दिई म्यादभित्र लिखित जवाफ परे वा अवधि नाघेपछि

पेस गर्नु। अन्तरिम आदेश सम्बन्धमा विचार गर्दा अन्तरिम आदेश दिनु पर्ने नपर्ने दुवै पक्षको कुरा सुनी निष्कर्षमा पुगनु उपयुक्त हुने देखिएकोले दुवै पक्षलाई मिति २०७०।५।२७ को अन्तरिम आदेश छलफलको निम्ति पेसीको सूचना दिई नियमानुसार पेश गर्नु भन्ने यस अदालतको आदेश।

चिकित्सा विज्ञान राष्ट्रिय प्रतिष्ठानलाई इमर्जेन्सी तथा ट्रमा सेन्टर सञ्चालन गर्न यस मन्त्रालयबाट पटक पटक दिएको निर्देशन अनुरूप कार्य गर्न नसकेकोले सर्वसाधारण जनताको स्वास्थ्य सुविधालाई ध्यानमा राखी ट्रमा सम्बन्धी उपचार गर्ने नीति निर्धारण गरी कार्यान्वयन गर्ने गराउने समेतका कार्यका लागी मन्त्रिपरिषदको निर्णयानुसार राष्ट्रिय ट्रमा सेन्टर विकास समिति (गठन) आदेश, २०७० गठन गरिएको हो। नेपाल सरकारले गरेको निर्णयका सम्बन्धमा यस मन्त्रालयलाई के कुन आधारमा विपक्षी बनाउनु परेको हो सो सम्बन्धमा स्पष्ट नखुलाई रिट निवेदन दायर गरेको देखिँदा रिट निवेदन खारेज गरी पाउँ भन्ने स्वास्थ्य तथा जनसंख्या मन्त्रालयको लिखित जवाफ।

चिकित्सा विज्ञान राष्ट्रिय प्रतिष्ठान अन्तर्गत नै रहने गरी ट्रमा सेन्टर स्थापना गर्नु पर्ने गरी चिकित्सा विज्ञान राष्ट्रिय प्रतिष्ठान ऐन, २०६३ वा अन्य कुनै पनि प्रचलित कानूनमा बाध्यात्मक व्यवस्था रहेको छैन। के, कुन निकाय मातहत रहने गरी ट्रमा सेन्टर स्थापना गर्ने भन्ने विषय नीतिगत र व्यवस्थापकीय विषय हो। मुलुकमा ट्रमा सेन्टरको आवश्यकतालाई दृष्टिगत गरी नेपाल सरकार मन्त्रिपरिषदको मिति २०७०।४।१४ को बैठकले राष्ट्रिय ट्रमा सेन्टर विकास समिति (गठन) आदेश, २०७० जारी गरी ट्रमा सेन्टर स्थापना गर्ने निर्णय गरेको हो। स्वास्थ्य सम्बन्धी हकलाई नेपालको अन्तरिम संविधान, २०६३ ले मौलिक हकको रूपमा लिएको र सबै नागरिकको लागि सहज, सर्वसुलभ एवं प्रभावकारी रूपमा स्वास्थ्य सेवा प्रदान गर्नु राज्यको दायित्व भएकोले सोही आधारमा नेपाल सरकारले ट्रमा सेन्टर सञ्चालनको सम्बन्धमा निर्णय गरेको र उक्त निर्णयबाट रिट निवेदक वा कुनै नेपाली नागरिकको संविधान वा कानून प्रदत्त हक अधिकारमा आघात नपरेको अवस्था हुँदा माग बमोजिमको आदेश जारी हुनुपर्ने होईन। रिट निवेदन खारेज गरी पाउँ भन्ने प्रधानमन्त्रि तथा मन्त्रिपरिषद्को कार्यालयको लिखित जवाफ।

नियमबमोजिम दैनिक पेशी सूचीमा चढी इजलास समक्ष पेश हुन आएको प्रस्तुत रिट निवेदनमा विपक्षी नेपाल सरकारका तर्फबाट उपस्थित विद्वान् सहन्यायाधिवक्ता श्री किरण पौडेल ले गर्नु भएको बहस समेत सुनी मिसिल अध्ययन गरी हेर्दा यसमा निवेदन माग बमोजिमको आदेश जारी हुने हो होइन ? भन्ने सम्बन्धमा निर्णय दिनुपर्ने हुन आयो।

निर्णयतर्फ विचार गर्दा ट्रमा सेन्टरलाई नेपाल सरकार, स्वास्थ्य तथा जनसंख्या मन्त्रालय अन्तर्गत राख्ने गरी मन्त्रिपरिषद्बाट भएको मिति २०६९।१।२१ को निर्णय तथा मन्त्रिपरिषद्बाट मिति २०७०।४।१४ मा जारी गरेको राष्ट्रिय ट्रमा सेन्टर विकास समिति (गठन) आदेश २०७० खारेज गरी पाउँ भन्ने निवेदकको मुख्य निवेदन दावी रहेको देखिन्छ। नेपालको अन्तरिम संविधान, २०६३ को धारा ३७(१) बमोजिम नेपालको कार्यकारिणी अधिकार मन्त्रिपरिषद्मा निहित रहने व्यवस्था रहेको छ। इमर्जेन्सी तथा ट्रमा सेन्टर कुन निकाय अन्तर्गत के कसरी संचालन गर्ने भन्ने कुरा कार्यकारिणीको विशुद्ध स्वविवेकको विषय हो। साथै नेपालको अन्तरिम संविधान, २०६३ ले नागरिकको मौलिक हक अन्तर्गत स्वास्थ्य सम्बन्धि हकलाई समेत समावेश गरेको र सर्वसाधारण जनतालाई सहज सर्वसुलभ एवं प्रभावकारी रूपमा स्वास्थ्य सेवा प्रदान गर्नु राज्यको दायित्व समेत हुने हुँदा राष्ट्रिय ट्रमा सेन्टरलाई के कसरी संचालन गर्ने भनी नीतिगत निर्णय गर्ने अधिकार नेपाल सरकारमा सुरक्षित रहेकै देखिन्छ। नेपाल सरकारले उचित र आवश्यक देखेमा आवश्यकता अनुसार समिति गठन गर्न सक्ने कानुनी व्यवस्था विकास समिति ऐन २०१३ को दफा ३ मा रहेको देखिदा मन्त्री परिषदको निर्णय कानुन विपरित भन्न मिल्ने।

इमर्जेन्सी तथा ट्रमा सेन्टर स्वास्थ्य तथा जनसंख्या मन्त्रालय मातहतको केन्द्रीय स्वास्थ्य संस्थाको रूपमा संचालन गर्ने सम्बन्धमा मिति २०६९।१।२१ मा मन्त्रिपरिषद्बाट निर्णय भई सोहि निर्णयको आधारमा स्वास्थ्य मन्त्रालयले इमर्जेन्सी तथा ट्रमा सेन्टर कार्य सञ्चालन निर्देशिका २०६९ जारी गरी ट्रमा सेन्टर सञ्चालनको व्यवस्था गरेको पाईन्छ। तत पश्चात ट्रमा सेन्टर विकास समिति मार्फत छुट्टै ढंगबाट संचालन गर्ने गरी मन्त्रिपरिषद्ले पुनः मिति २०७०।४।१४ मा इमर्जेन्सी तथा ट्रमा सेन्टर विकास समिति गठन आदेश २०७० जारी गरी उक्त गठन आदेशले इमर्जेन्सी तथा ट्रमा सेन्टर कार्य सञ्चालन निर्देशिका २०६९ लाई खारेज

गरेको देखिन्छ। यसरी निवेदकले बदर माग गरेको मन्त्रिपरिषद्को मिति २०६९।१।२१ को निर्णय मिति २०७०।४।१४ मा जारी भएको गठन आदेशबाटै निष्क्रिय भैसकेको देखिन्छ। पुनः उक्त मिति २०७०।४।१४ मा जारी भएको ट्रमा सेन्टर सञ्चालन सम्बन्धि गठन आदेश खारेज गरी विकास समितिबाट सन्चालित सम्पूर्ण क्रियाकलाप चिकित्सा विज्ञान राष्ट्रिय प्रतिष्ठान वीर अस्पतालबाट संचालन गर्ने गरी मन्त्रिपरिषद्बाट मिति २०७१।९।११ मा निर्णय भएको र उक्त गठन आदेश खारेज गर्ने निर्णय बदर गरी पाउँ भनी राष्ट्रिय ट्रमा सेन्टरको निर्देशकको रूपमा कार्यरत प्रा.डा. अशोकरत्न बज्राचार्यले दायर गरेको यसै लगाउको ०७१-WO-०५०१ रिट निवेदन खारेज हुने ठहरी आजै यसै ईजलासबाट आदेश भैसकेको छ। यसरी इमर्जेन्सी तथा ट्रमा सेन्टर चिकित्सा विज्ञान राष्ट्रिय प्रतिष्ठान वीर अस्पतालबाट अलग गरी छुट्टै ढंगबाट संचालन गर्ने गरी मन्त्रिपरिषद् बाट भएका अधिल्ला निर्णयहरू हाल कायम नरही खारेज भईसकेका र मन्त्रिपरिषद्को मिति २०७१।९।११ को पछिल्लो निर्णयअनुसार इमर्जेन्सी तथा ट्रमा सेन्टर चिकित्सा विज्ञान राष्ट्रिय प्रतिष्ठान वीर अस्पताल संगै आवद्ध रहेको देखिँन आयो। यसरी निवेदकले निवेदन गर्दाको स्थितिमा भन्दा आज अवस्था परिवर्तन भई इमर्जेन्सी तथा ट्रमा सेन्टर वीर अस्पतालसँगै आवद्ध गर्ने भनी भएको मन्त्रिपरिषद्को निर्णयबाट निवेदकको प्रयोजन समेत हासिल भैसकेको देखियो। अतः माथि उल्लेखित आधार कारणबाट निवेदकले प्रस्तुत निवेदनमा बदर माग गरेको इमर्जेन्सी तथा ट्रमा सेन्टर छुट्टै ढंगबाट संचालन गर्ने गरी मन्त्रिपरिषद्बाट भएका निर्णय हाल कायम नरही खारेज भैसकेको देखिँदा रिट निवेदनको औचित्य समाप्त भई कुनै प्रयोजन बाँकी रहेको नदेखिँदा प्रस्तुत रिट निवेदन खारेज हुने ठहर्छ। दायरी लगत कट्टा गरी मिसिल अभिलेख शाखामा बुझाई दिनु।

न्यायाधीश

उक्त रायमा सहमत छु।

प्रधान न्यायाधीश

इजलाश अधिकृत: सुरेशराज खनाल

कम्प्युटर अपरेटर: मन्दिरा रानाभाट

इति सम्बत् २०७२ साल माघ ५ गते रोज ३ शुभम् ।